

Gołębiowski, Janusz Wojciech

Powstanie władzy ludowej na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim

---

Przegląd Historyczny 55/4, 622-639

1964

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

JANUSZ WOJCIECH GOŁĘBIEWSKI

Powstanie władzy ludowej na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim

W wyniku wyzwolenczej ofensywy Armii Radzieckiej i mistrzowskiej operacji strategicznej wojsk I Frontu Ukraińskiego Zagłębie Śląskie w końcu stycznia 1945 r. okazało się nie tylko wolne, ale i niezniszczone¹. Na sukces ten złożyła się również ofiarna, patriotyczna postawa ludu śląskiego, który w ostatnich dniach niemieckiego panowania przyczynił się do udaremnienia hitlerowskich planów zniszczenia.

W świadomości znacznej części ludności Śląska zbliżanie się Armii Radzieckiej było zwiastunem nie tylko wolności, ale jednocześnie zapowiedzią społecznego odrodzenia Polski. Decydująca w tym zasługa leżała po stronie Polskiej Partii Robotniczej². Już wiosną 1944 r. PPR podjęła na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim inicjatywę utworzenia podziemnych rad narodowych, jako demokratycznej reprezentacji społeczeństwa i załóżka władzy ludowej³. W pierwszym półroczu rady nie przejawiały jeszcze szerszej działalności. Olbrzymi wpływ na ożywienie i radykalizację mas pracujących Śląska wywarło utworzenie PKWN i pierwsze rewolucyjne przeobrażenia dokonane w „Polsce lubelskiej”. Stworzyło to sprzyjający grunt dla rozbudowy konspiracyjnych rad. Na terenie Zagłębia Dąbrowskiego powstały one we wszystkich większych miastach (Sosnowiec, Będzin, Dąbrowa Górnicza, Zawiercie, Olkusz, Czeladź) oraz w większości gmin. Sieć rad narodowych pokryła także Górny Śląsk (powiaty: pszczyński, rybnicki, tarnogórski). W sierpniu 1944 r. zawiązała się konspiracyjna Wojewódzka Rada Narodowa.

Działalność polityczna i organizacyjna rad narodowych w tym okresie skupiała się głównie na przygotowaniach do objęcia władzy. Na Śląsku wpływy ugrupowań prolondyńskich nie były wielkie, co ułatwiało rozszerzenie składu rad. Komitet Obwodowy PPR zwracał uwagę na konieczność pozyskania idących na współpracę ludowców z SL, socjalistów z WRN, a przede wszystkim RPPS, oraz członków Stronnictwa Pracy, co na Górnym Śląsku przyniosło nawet pewne rezultaty. Główny ciężar pracy kładziono jednak na przedstawicieli różnych środowisk społecznych i zawodowych — ludzi, którzy w ogromnej większości nie należeli do żadnych ugrupowań. Wobec nich wysunęła PPR propozycję współdziałania w przygotowaniach do utworzenia władzy w zbliżającym się momencie wyzwolenia.

Praktycznie, zasadę tę realizowała partia poprzez rozbudowę podziemnych związków zawodowych, komitetów fabrycznych, rad załogo-

¹ Por. T. Rawski, *Wyzwolenie Śląska*, „*Studia Śląskie*” t. VI, Katowice 1964.

² Por. H. Rechowicz, *Działalność PPR w V Obwodzie, PPR na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim*, Katowice 1962.

³ Por. H. Rechowicz, *Z dziejów podziemnych rad narodowych*, „*Zaranie Śląskie*” 1960, z. 2.

wych, komitetów samoobrony, pomocy sanitarnej itd. W tych to organizacjach widziała PPR realne oparcie dla działalności rad i bezpośrednie ich przedłużenie.

Kulminacyjny punkt w rozwoju podziemnych rad narodowych przypadł na okres bezpośrednio poprzedzający wyzwolenie Śląska. Rady ogniskowały wówczas całość przygotowań — partii, Armii Ludowej, komitetów fabrycznych — do zbliżających się decydujących wydarzeń. Śląska organizacja PPR skierowała też *gros* swych kadr do tej pracy⁴.

Najwcześniej i najszerzej oddolny, rewolucyjny proces przejmowania przez rady narodowe organów miejscowej władzy rozwinął się w Zagłębiu Dąbrowskim. Bezpośrednim sygnałem do walki były odgłosy zbliżającego się frontu. Z chwilą wyzwolenia nastroje radości i ulgi, gorącego patriotyzmu objęły szerokie warstwy społeczeństwa⁵. Klasa robotnicza, inteligencja techniczna i twórcza, nauczycielstwo, warstwy pośrednie przystąpiły do odbudowy życia i państwowości polskiej.

W Będzinie — powiatowa i miejska rada narodowa wyszły z konspiracji z chwilą wkroczenia pierwszych oddziałów Armii Czerwonej, tj. 27 stycznia 1945 r. Założek ich stanowiła wyłoniona przez PPR w sierpniu 1944 r. tzw. „piątka” do spraw organizacji przyszłej władzy w powiecie, w składzie: przewodniczący B. Śliwa, z-ca przewodniczącego Fr. Gwiazda (Bąk) oraz członkowie — St. Domagała (Bez), St. Podlewski (Andrzej) oraz W. Paciej (Leon). W pierwszej kolejności zorganizowano starostwo, przystąpiono do zabezpieczania budynków, nawiązano kontakt z Komendanturą Wojenną w osobie mjr. Połowkina, rozpoczęto werbunek urzędników. Przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej został St. Domagała. Już dnia 1 lutego część biur była uruchomiona. Tegoż dnia zjawił się w Będzinie pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP płk E. Ochab, który po zapoznaniu się z sytuacją zatwierdził dotychczasowe konspiracyjne nominacje. Na rynku miejskim odbyło się wielkie zgromadzenie ludności Będzina, na którym wystąpili przedstawiciele Wojska Polskiego, Rady Miejskiej i PPR⁶.

W Dąbrowie Górniczej władze miejscowe wyłonione zostały na pierwszym po wyzwoleniu posiedzeniu komitetu partyjnego w dniu 28 stycznia. Prezydentem został Jakub Dębski, przewodniczącym Miejskiej Rady Narodowej — Józef Łydek. Na komendanta Milicji Ludowej powołano Edwarda Marca. Sprawie składu i działalności MRN, organizacji związków zawodowych w miejscowych zakładach pracy, oddelegowaniu członków partii do pracy w organach bezpieczeństwa i milicji poświęcono naradę miejscowego aktywu w pierwszych dniach lutego. Organizacja PPR liczyła już wówczas 265 członków. Na członków rady desygnowani zo-

⁴ Por. *Wybór materiałów archiwalnych dotyczących działalności V Obwodu PPR, „Zaranie Śląskie” 1960, z. 1a.*

⁵ Por. N. Kołomejczyk, *Udział PPR w budowie władzy ludowej na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w 1945 r.*, „Zaranie Śląskie” 1962, z. 1a oraz J. Gołębiowski, N. Kołomejczyk, *Rola PPR w ukształtowaniu władzy ludowej i dokonaniu rewolucyjnych przeobrażeń społecznych na terenie Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego w 1945 r.*, w: *PPR na Górnym Śląsku i w Zagłębiu.*

⁶ Sprawozdanie KP PPR w Będzinie z 17 lutego 1945. Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Katowicach [cyt. dalej: AKW PZPR Kat.], zespół KP PPR Będzin, t. V, sprawozdania 1945. Por. też *W powiecie będzińskim, „Trybuna Robotnicza” nr 27 z 27 stycznia 1945.*

stali z ramienia partii: Jakub Dębski, Franciszek Kołakowski, Neme-riusz Pasięk, Tymoteusz Zajączkowski i Włodzimierz Zieliński⁷.

W podobny sposób następowało przejmowanie władzy w licznych gminach powiatu będzińskiego. Jak czytamy w pierwszym sprawozdaniu organizacji partyjnej w Zagórzcu: „Z chwilą wkroczenia wojsk Czerwonej Armii, tj. dnia 29 stycznia, tutejszy oddział PPR i AL, jako jedyna istniejąca organizacja, przystąpił do akcji. Zorganizowana z żołnierzy AL Milicja Obywatelska uzbrojona w zdobyte na Niemcach karabiny patroluje dzień i noc, strzegąc przed grabieżą opróżnionych przez Niemców domów i sklepów, utrzymuje porządek i pomaga wojskom Czerwonej Armii w zbieraniu broni i pocisków, kwaterunków, dostarcza podwód, uprzęta drogi itd... W spłodowanym przez Niemców Urzędzie Gminnym doprowadzonym do porządku, zwołaliśmy posiedzenie, na którym wybrano tymczasowe komitety: aprowizacyjny, mieszkaniowy i administracyjny”⁸.

Ujawniły się również pięcioosobowe konspiracyjne rady gminne w Gołonogu i w Ząbkowicach. Ta ostatnia z chwilą rozpoczęcia pracy rozszerzyła swój skład do 18 osób — przeważnie członków PPR. Rada zabezpieczyła składy, a z pozostałych po Niemcach 170 q zboża zorganizowała wypiek chleba i rozdzieliła go pomiędzy robotników. Mieszkania porzucone przez Niemców otrzymały rodziny najbardziej poszkodowane w czasie okupacji i podczas ostatnich działań wojennych. Komitet Gminny PPR utworzył komisariat milicji, delegując do niego 18 towarzyszy⁹.

„...Tymczasowy Zarząd Gminny w Grodźcu ukonstytuował się jeszcze w okresie okupacji — czytamy w sprawozdaniu tamtejszego komitetu PPR. — Urzędowanie rozpoczęły następujące wydziały: administracyjny, policyjno-wojskowy, aprowizacyjny, budowlano-drogowy, komisja mieszkaniowa”. Wśród pierwszych czynności władz gminnych, na czele których stał Stefan Będkowski, sprawozdanie wymienia m.in.: zabezpieczenie mienia poniemieckiego, w tym zboża w spichrzu dworskim, zorganizowanie kuchni, opieki społecznej oraz dwóch sklepów spożywczych, udzielenie opieki wracającym z obozów i rodzinom wysiedlonym. Administrację majątku ziemskiego powierzono członkowi PPR, który utworzył jednocześnie spośród robotników dworskich czteroosobowy tymczasowy zarząd¹⁰.

W Bobrownikach do konspiracyjnej pięcioosobowej rady gminnej weszli obok członków PPR przedstawiciele PPS i SL oraz bezpartyjni — łącznie 20 osób. Powołano również milicję liczącą 40 ludzi. Jedną z pierwszych czynności rady był rozdział mieszkań opuszczonych przez Niemców, które przydzielono około stu najbiedniejszym rodzinom robotniczym. Zbiorowym wysiłkiem społeczeństwa przystąpiono do odbudowy mostów¹¹. Do dnia 3 lutego 1945 r. we wszystkich 11 gminach powiatu zorganizowano miejscowe władze.

⁷ AZHP 295/IX—9, Notatki z terenu, luty 1945 oraz sprawozdanie Władysława Michalskiego z dotychczasowej działalności PPR w Dąbrowie Górniczej z lutego 1945, AZHP 295/IX—101.

⁸ AKW PZPR Kat., KP PPR Będzin, t. sprawozdania 1945.

⁹ Sprawozdanie Komitetu Gminnego PPR w Ząbkowicach z lutego 1945. AZHP, 295/IX—101.

¹⁰ Sprawozdanie z działalności PPR na terenie gminy Grodziec z 27 lutego 1945. AZHP 295/IX—141.

¹¹ AKW PZPR Kat., KP PPR, t. sprawozdania 1945.

„27.I.1945 r. po wkroczeniu Armii Czerwonej do naszego miasta Czeladzi — czytamy w sprawozdaniu Komitetu Dzielnicowego — PPR zameldowała się u dowódcy wojskowego, aby rozpocząć wspólną pracę. Po porozumieniu się z Komendą Miasta PPR rozpoczęła działalność tworząc magistrat miejscowy, Milicję Obywatelską, jak również obejmując wszystkie zakłady przemysłowe, znajdujące się na terenie miasta. We wszystkich powyższych zakładach zostały przeprowadzone wiece propagandowe, na których przemawiali towarzysze z PPR nawołując do wstępowania w szeregi partii i pracy nad uruchomieniem warsztatów pracy...”¹² Pierwszym burmistrzem Czeladzi został Józef Chmiel, wyznaczony na to stanowisko z ramienia partii w okresie okupacji.

Skład władz miejskich Sosnowca ustalony został jeszcze 14 stycznia na konspiracyjnej naradzie aktywu PPR w Kazimierzu. Na stanowisko starosty powiatowego powołany został Walenty Peterek, prezydentem miasta mianowano Stanisława Heroka, jego zastępcą Edwarda Paska, komendantem Milicji Ludowej Stanisława Czarneckiego¹³. Dnia 28 stycznia, natychmiast po wyzwoleniu, przystąpili oni do pełnienia funkcji. Już dnia 9 lutego odbyło się pierwsze posiedzenie Miejskiej Rady Narodowej z udziałem przedstawiciela WRN w Kielcach — Stefana Dybowskiego. Do rady obok 15 członków z okresu okupacji weszło 7 przedstawicieli PPR, 5 PPS, 2 SD, 7 związków zawodowych, 2 organizacji młodzieżowych oraz po jednym przedstawicielu spółdzielczości, rzemiosła i handlu, PCK i innych organizacji masowych (łącznie 44 członków)¹⁴.

W analogiczny sposób tworzą władzę ludową w powiecie zawierciańskim.

Na Górnym Śląsku, część ludności początkowo zachowała rezerwę nie wiedząc, jakie stanowisko zajmie nowa władza wobec skomplikowanych problemów narodowościowych. Jednak klasa robotnicza czynnie poparła władzę ludową, przystępując natychmiast po wyzwoleniu do zabezpieczenia i uruchamiania przemysłu. W wielu miastach i gminach miejskich ujawniały się komórki partyjne i podziemne rady narodowe, powołane z inicjatywy PPR w ostatnim roku okupacji.

W Katowicach posiedzenie konstytucyjne Tymczasowej Miejskiej Rady Narodowej odbyło się dnia 9 lutego. W skład Prezydium weszli: działacz PPR inż. Herbert Kuchta — przewodniczący, Feliks Szot — zastępca przewodniczącego, Adolf Sobota — sekretarz oraz Józef Stanekiewicz i Stanisław Winszczyk — członkowie. W sumie Rada liczyła 30 członków. Za najważniejsze problemy Katowicka MRN uznała kwestię mieszkaniową, usunięcie śladów wojny oraz zorganizowanie szpitali¹⁵.

O przejściu władzy w Siemianowicach Śląskich czytamy w sprawozdaniu organizacji PPR, co następuje: „W dniu 27 stycznia 1945 r. wkroczyły do naszego miasta wojska Armii Czerwonej. Zorganizowani robotnicy w PPR w liczbie 13 osób, wyszliśmy na ulicę dla objęcia władzy. Zajęliśmy budynek dawniejszej policji niemieckiej i rozpoczęliśmy organizowanie Milicji Obywatelskiej. Komendantem MO został mianowany członek PPR ob. Stefan Szewczuk, który cieszy się dobrą opinią

¹² Sprawozdanie sekretarza KD PPR w Czeladzi Bolesława Dysko z 26 lutego 1945. AZHP 295/IX—191.

¹³ Por. H. Rechowicz, *Z dziejów podziemnych rad narodowych*.

¹⁴ Protokół z posiedzenia organizacyjnego MRN w Sosnowcu z 9 lutego 1945. SA WRN, Sekretariat Wojewody, Og. 1945.

¹⁵ Por. „Trybuna Śląska” nr 10 z 22 lutego 1945.

robotników... Współpracujemy od pierwszego dnia z Wojskową Komendą Armii Czerwonej. Organizowaliśmy po wszystkich fabrykach i kopalniach wiece, mówiliśmy do robotników o wyzwoleniu Polski Demokratycznej przez Czerwoną Armię, wybieraliśmy Komitety fabryczne, rady załogowe i zarządy związków zawodowych. Zorganizowaliśmy magistrat w naszym mieście oraz Radę Narodową. Następnie celem naszym było zorganizowanie opieki społecznej i wielu innych instytucji państwowych”¹⁶.

W Michałkowicach PPRowcy, nazajutrz po wyzwoleniu — 29 stycznia — stworzyli „Komitet Gminny”, załóżek przyszłej administracji. Na straży porządku publicznego stanęła zorganizowana jednocześnie milicja.

Pierwszą akcją komunistów, którzy znaleźli się na terenie Bielszowic, było zorganizowanie 3-tysięcznej manifestacji mieszkańców przed tamtejszą kopalnią dla uczczenia pamięci bestialsko zamordowanego przez hitlerowców ob. Kokota. Z ramienia partii przemawiali wówczas Leon Stasiak i Alfred Panic. Z ich inicjatywy powołano niebawem urząd gminny, milicję, rady załogowe, zorganizowano aprowizację ludności¹⁷.

Początek władzy ludowej w Janowie dał utworzony przez miejscowych działaczy robotniczych dnia 27 stycznia Tymczasowy Komitet Obywatelski, przekształcony po miesiącu w Radę Gminną¹⁸.

Przejęciem władzy na terenie Pawłowa kierował powstały jeszcze w konspiracji Tymczasowy Zarząd Gminny. Z chwilą ujawnienia się zajął on budynki publiczne i zabezpieczył mienie poniemieckie¹⁹.

W Szopienicach, po ucieczce Niemców, członkowie PPR utworzyli „Milicję Ludową”, przystąpili też do szybkiego uruchomienia urządzeń komunalnych i elektrowni²⁰.

Powstanie władzy ludowej w Świętochłowicach stanowi typowy przykład oddolnego, rewolucyjnego ruchu mas pracujących, jaki ogarnął Śląsk na przełomie 1944/45 r. „Na posiedzeniu tajnym w dniu 27.I.1945 r. w chwili, gdy Niemcy jeszcze mieli swą władzę na naszym terenie, zwołani zostali reprezentanci ugrupowań PPR, PPS, Stronnictwa Demokratycznego, lewicowej inteligencji pracującej i innych, podległych Rządowi Lubelskiemu ugrupowań” — czytamy w sprawozdaniu z tego zebrańia. „Wyłoniono komisję z robotników celem nawiązania łączności z władzami wojskowymi, tak z Armią Czerwoną jak i Armią Polskiej. W dniu 29.I delegacja nawiązała kontakt z pułkownikiem Seredinem, dowódcą sowieckich władz wojskowych na naszym terenie”. W skład wyłonionego „Komitetu na gminę Świętochłowice”, którego celem było „objęcie władzy zwierzchniej, do czasu nadejścia delegata Polskiego Rządu Lubelskiego z siedzibą w Warszawie”, wchodziło początkowo 5 osób. Trzech z nich, w tym przewodniczący — Tomasz Dobiosz, należeli do PPR, dwaj pozostali reprezentowali lewicową inteligencję pracującą. Po kilku dniach skład Komitetu poszerzono o dalszych 5 osób — członków Stronnictwa Demokratycznego. Komitet stworzył Straż Bezpieczeństwa, która zabezpieczyła mieszkania poniemieckie oraz zapasy żywności, wystar-

¹⁶ Sprawozdanie z działalności PPR w Siemianowicach Śląskich z 17 marca 1945. AKW PZPR Kat., KP PPR Katowice, t. sprawozdania 1945.

¹⁷ Protokół sprawozdawczy KD PPR w Bielszowicach z 22 marca 1945. Tamże.

¹⁸ Protokół posiedzenia GRN w Janowie z 24 lutego 1945. WAP Kat., WRN, t. PRN Katowice.

¹⁹ Por. „Trybuna Robotnicza” nr 20 z 14 marca 1945.

²⁰ „Trybuna Śląska” nr 4 z 11 lutego 1945.

czające dla zaaprowiantowania przez tydzień pracującej w przemyśle ludności²¹.

W podobny sposób konstituowano nowe władze w Lublińcu. Zawiązek ich stanowił Polski Komitet Obywatelski utworzony dnia 18 stycznia 1945 r. pod przewodnictwem Michała Poleskiego. Chociaż, jak czytamy w jego sprawozdaniu, „była to organizacja władz bardzo kadłubowa”, odpowiadała ona najpilniejszym wymaganiom chwili. Przede wszystkim zabezpieczono gmachy użyteczności publicznej i zakłady przemysłowe oraz objęto służbę bezpieczeństwa w mieście i w powiecie. Dnia 5 lutego zwołano wiec, na którym polska ludność wybrała Tymczasową Radę Narodową. Rada mianowała burmistrza i jego zastępcę. W stosunkowo krótkim czasie we wszystkich 42 gminach wiejskich powiatu osadzono sołtysów i zorganizowano Milicję Ludową. W lutym przystąpiono do organizacji gminnych rad narodowych²².

W sąsiednim powiecie tarnogórskim w dniu wyzwolenia, tj. 24 stycznia, grono miejscowych obywateli, wśród nich członkowie PPR, wyłoniło „Tymczasowy Komitet”, powołując na tymczasowego burmistrza Józefa Marka, zaś na tymczasowego starostę ob. Buczka. W pierwszej kolejności zajęto się zorganizowaniem milicji. Piekarzom dostarczono mąki na wypiek chleba dla polskiej ludności. Dzięki wysiłkom personelu technicznego zakładów rafijarskich, mimo uszkodzenia przez Niemców wielu urządzeń komunalnych, już w czwartym dniu po wyzwoleniu miasto miało światło i wodę. Na wezwanie Komitetu kolejarze z Tarnowskich Gór i okolicy przystąpili natychmiast do uruchomienia linii kolejowych do Lublińca i Bytomia. Dnia 3 lutego wybrano tymczasową powiatową radę narodową. Jej przedstawiciele wyruszyli tegoż dnia do Katowic dla nawiązania łączności z władzami wojewódzkimi²³.

Również w nieco później wyzwolonych powiatach b. województwa śląskiego, jak Rybnik, Bielsk, Pszczyna, Cieszyn oddolna inicjatywa społeczna wyprzedzała najczęściej działanie pełnomocników delegowanych z siedziby województwa. W każdym zaś wypadku była oparciem w ich pracy.

Główny wysiłek grupy partyjnej przybyłej z Katowic do Bielska dnia 15 lutego 1945 r., która połączyła się na miejscu z podziemną organizacją PPR, skupiony był na budowie administracji miejskiej i powiatowej (starostwa, magistratu, urzędów gminnych) oraz na pomocy powstającym instytucjom państwowym i samorządowym²⁴. O pracy grupy czytamy w pierwszym, na gorąco pisanym meldunku: „Przed Bielskiem informują nas, że pozostali hitlerowcy starają się zniszczyć niektóre obiekty. Milicja i wojsko szybko likwidują dywersję... Na ulicach Bielska ożywiony ruch. Domy ozdobione biało-czerwonymi i czerwonymi flagami... Wywieszamy afisz o rejestracji członków PPR. Już w pierwszym dniu zgłosiło się kilkudziesięciu członków byłej organizacji AL...

²¹ Sprawozdanie z działalności „Komitetu na gminę Świętochłowice” z 7 lutego 1945. SA WRN, Sekretariat Wojewody, Og. 1945.

²² Raport Polskiego Komitetu Obywatelskiego do wojewody śląsko-dąbrowskiego, b.d., SA WRN, Sekretariat Wojewody, t. sprawozdania 1945.

²³ Por. „Trybuna Śląska” nr 11 z 23 lutego 1945 oraz „Dziennik Zachodni” nr 16 z 23 lutego 1945.

²⁴ Por. Sprawozdanie KP PPR w Bielsku za okres 17 lutego—25 marca 1945. AKW PZPR Kat., KP PPR Bielsko, oraz sprawozdanie Józefa Farugi z dotychczasowej działalności KM PPR w Bielsku Białej z 24 marca 1945. Por. również H. Rechowicz, *Z działalności PPR w Bielsku i w powiecie bielskim w 1945 r.*, „Zaranie Śląskie” 1961, z. 2, s. 513—526.

Na niedzielę [18 lutego] zwołujemy wiec. Na rynku gromadzą się tysiące obywateli... Ludność chciwie rozchwytuje polskie pisma. Dopytują się o stosunki na dawniej wyzwolonych terenach..."²⁵. Stabilizacja stosunków gospodarczych i politycznych w mieście następowała znacznie wolniej aniżeli na innych terenach ze względu na bliskość linii frontu (Cieszyn wyzwolony został dopiero 3 maja).

W Dziedzicach inicjatorem tworzenia władzy był działacz związków zawodowych, przybyły tutaj podczas wojny z Krakowa. Wedle raportu z 14 lutego zorganizowano tu „na własną rękę” Radę Miejską (15 osób), istnieje już PPR, Milicja licząca 120 ludzi oraz rady załogowe w miejscowych fabrykach²⁶.

W powiecie rybnickim pełnomocnik Rządu Tymczasowego, kpt. Leon Fojcik, organizując rady narodowe, milicję ludową, powołując naczelników gmin, wszędzie spotykał się z pełnym poparciem miejscowego społeczeństwa, komitetów fabrycznych i organizacji PPR, liczącej po miesiącu już około 280 członków. Jak czytamy w pierwszym po wyzwoleniu sprawozdaniu Komitetu Powiatowego PPR w Rybniku: „pierwsi członkowie PPR nie tylko, że zajmowali się organizowaniem swoich komórek partyjnych, lecz jednocześnie tworzyli MO, organizowali administrację samorządową, fabryczną”²⁷.

Do dnia 20 lutego utworzono w Czerwionce, Czuchowie, Gierałtowicach, Wilczy, Stamowicach, Paniorkach, Przyszewicach, Knurowie, Dębieńsku i Szczygłowicach rady narodowe. W pracy tej wydatnej pomocy udzielił pełnomocnikom wieloletni działacz komunistyczny ziemi rybnickiej — Jerzy Biały. Duże zasługi przy organizacji służby zdrowia w powiecie ponieśli dwaj lekarze-członkowie PPR — doktorzy Bodnar i Lisiecki. Dzięki ofiarnemu wysiłkowi kolejarzy, których brygady na bezpośrednim zapleczu frontu naprawiały uszkodzone tory, w połowie lutego gotowy już był do uruchomienia pierwszy odcinek traktacji kolejowej Rzędówka — Orzesze²⁸.

Akcja tworzenia władzy na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim miała charakter rewolucyjny, masowy i spontaniczny. Poprzez działalność rad narodowych, komitetów obywatelskich i fabrycznych, organizacji partyjnych i oddziałów Armii Ludowej, różnego rodzaju brygad robotniczych i „tymczasowych” instytucji, w dniach wyzwolenia Zagłębia i Śląska wykonane zostało podstawowe zadanie rewolucji ludowo-demokratycznej: stworzony został aparat władzy mas pracujących. Wskazywał na to sekretarz KC PPR Władysław Gomułka w listopadzie 1944 r. mówiąc: „Jeśli chcemy naprawdę budować nową demokratyczną Polskę, to musimy na miejsce starego aparatu państwowego, który był zbudowany pod kątem widzenia walki z demokracją i tym duchem przepojony, zorganizować nowy, duchem demokracji przesiąknięty aparat państwowy odrodzonej Polski. Dokąd tego nie zrobimy, dokąd nie zbudujemy Polski Demokratycznej, dotąd demokracja będzie się zamy-

²⁵ Sprawozdanie Władysława Wicka i Jana Podsiadłego z Bielska. AKW PZPR Kat., t. sprawozdania instruktorów KW PPR.

²⁶ Raport z objazdu miejscowości Pszczyna—Goczałkowice—Dziedzice w dniu 13 lutego 1945 r. dla Szefa Wydz. Org. GZPW pika Szyra, podpisał por. S. Krawczyk. SA WRN, Sekretariat Wojewody, t. sprawozdania.

²⁷ AKW PZPR Kat., KP PPR Rybnik, t. sprawozdania 1945.

²⁸ Sprawozdanie z terenów wyzwolonych powiatu rybnickiego, sporządzone przez kpta L. Fojcika. SA WRN, Sekretariat Wojewody, t. sprawozdania oraz sprawozdanie z dotychczasowej działalności PPR na terenie wyzwolonych gmin pow. rybnickiego, marzec 1945, AKW PZPR Kat., KP PPR Rybnik, t. sprawozdania 1945.

kać w pustych, pięknie brzmiących hasłach, nie znajdujących pokrycia w rzeczywistości życia”²⁹.

Realizacja powyższego zadania na omawianym przez nas terenie przebiegała w specyficznych warunkach. Nie było tutaj nawet w szczytkowych formach pozostałości aparatu państwa przedwrzesniowego, jak np. policji, niektórych urzędów, instytucji. Słabo była rozbudowana, bądź też w ogóle nie istniała administracja Delegatury rządu londyńskiego. Ale błędem byłoby widzenie w przeobrażeniach rewolucyjnych w Zagłębiu czy na Górnym Śląsku jedynie tworzenia nowych form ustrojowych na „pustym” miejscu.

Pełne uzasadnienie — zdaniem naszym — ma teza, że gdyby pod kierownictwem PPR nie rozwinął się masowy ruch śląskiego świata pracy, skupionego wokół wychodzących z podziemia rad narodowych, gdyby młoda władza ludowa nie potrafiła swymi pierwszymi poczynaniami spełnić oczekiwania szerokich mas, bądź też gdyby wykazała brak własnej koncepcji państwa i organizacji na nowych zasadach gospodarki — znalazłyby się siły, które pchnęłyby rozwój wydarzeń w odwrotnym kierunku, z myślą o restytucji starych stosunków społecznych³⁰.

Rewolucja ludowa nie kończy się na samym uchwyceniu władzy, lecz władzę tę natychmiast wykorzystuje w interesie najszerszych mas. Dzięki temu też zdobywa ich poparcie. Wydaje się, że wydarzenia rewolucyjne na Śląsku z powodzeniem spełniały ten warunek. Myśl ta przeźiera wyraźnie zarówno z oficjalnych dyrektyw kierownictwa V Obwodu PPR, konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej, jak też z wielu instrukcji, wytycznych, rozkazów pisanych często niewprawną robotniczą ręką działaczy komitetów fabrycznych, terenowych organów władzy.

Dzięki temu, że PPR i kierowane przez nią rady nie ograniczały się do tworzenia starostw, zarządów miejskich czy urzędów gminnych, lecz jednocześnie, a nawet przede wszystkim, przystąpiły do zabezpieczania porzuconych przez Niemców mieszkań, sklepów, magazynów, z myślą o zaspokojeniu potrzeb miejscowej ludności, że konkretnie dały wyraz dążeniu aby ziemia, fabryka, banki, transport stały się dobrem całego narodu — zyskały tak wielu zwolenników. Tutaj też — zdaniem naszym — tkwi podstawowa przyczyna szybkiego rozszerzenia się bazy społecznej rad w Zagłębiu i na Śląsku oraz zmian w ich składzie. Początkowo peperowskie w większości, po kilku, kilkunastu dniach kooptują już reprezentantów poszczególnych środowisk — głównie bezpartyjnych robotników, chłopów, inteligencję techniczną oraz (wówczas jeszcze w mniejszym stopniu) przedstawicieli organizujących się pozostałych stronnictw demokratycznych (PPS, SL, SD).

O zasięgu i faktycznych wpływach powstającej władzy mówi przede wszystkim odzew, z jakim się ona spotkała wśród tysięcy robotników

²⁹ Wł. Gomułka, *Zadania partii w zakresie organizacji siły zbrojnej odrodzonej Polski*, Zpw 1959, nr 2, s. 130.

³⁰ Siły takie istniały, były nawet zorganizowane, ale rozmach oddolnego ruchu społeczeństwa Śląska, jego poparcie dla powstającej władzy ludowej sprawiły, że nie mogły zrealizować swych planów. „Londyńskie i hitlerowskie agentury są tutaj przygotowane” — pisał z Katowic 19 lutego 1945 w szyfrówce do KC PPR Aleksander Zawadzki. (AZHP 295/VII—15). W informacji sporządzonej w tym samym czasie dla KC PPR przez grupę operacyjną, Maria Kamińska stwierdzała, że „zarówno naczelników gmin, jak i komendantów milicji osadzamy po rozpoczęciu istniejących z polecenia Londynu »władz«, które powyłaziły z AK-owskiego podziemia pod przewodem byłych przodowników policji i zacieklej sanatorów...” (AZHP 295/IX—91).

przemysłu, kolejarzy, pracowników instytucji państwowych, komunalnych, służby zdrowia, którzy stanęli na posterunkach, by udzielić jej czynnym poparcia. Nie był to ruch zorganizowany, kierowany, czy nawet świadomy. Ogólne cele, jakie nakreślił mu program PPR oraz konkretny w nim udział jej organizacji sprawiły, że nie stał się ruchem żywiołowym. Znamienną jednak cechą tego ruchu była spontaniczność inicjatyw, przedsięwzięć, rozwiązań, czynów szerokich mas. W tym tkwiła jego wielką siłą.

Istotnym, sprzyjającym czynnikiem kształtowania się władzy ludowej na Śląsku była ogólna sytuacja Polski na przełomie 1944/45 r. Po-
stanowienia konferencji w Jałcie dotyczące naszego kraju, w szczególności zaś jego granic zachodnich, poparcie udzielone Rządowi Tymczasowemu przez ZSRR oraz oficjalne uznanie go przez Czechosłowację, Jugosławię i faktycznie przez Francję — sprzyjały umocnieniu międzynarodowej pozycji Polski.

Półroczny okres działalności PKWN — przeprowadzenie podstawowych przeobrażeń społecznych, a przede wszystkim reformy rolnej, przewyciężenie ogromnych trudności związanych z uruchomieniem zniszczonej gospodarki, powołanie blisko 300-tysięcznej armii polskiej, skuteczne odparcie ataków sił antyludowych — wszystko to zyskało jego oparcie w społeczeństwie.

Z drugiej strony klęska powstania warszawskiego i prób realizacji założeń politycznych „Burzy” na ziemiach wschodnich, porażka poniesiona w Jałcie, pogłębiające się rozdźwięki stronnictw emigracyjnych związane z coraz wyraźniejszym odchodzeniem ludności od „koalicji londyńskiej”, zmusiły obóz reakcji do odwrotu i przegrupowania swych sił. Impas, w jakim znalazł się obóz reakcyjny zimą i wczesną wiosną 1945 r. ułatwiał tworzenie władzy ludowej na nowowyzwalanych terenach.

Ale jednocześnie przyjęcie, z jakim spotkała się władza ludowa na zachód od Wisły, pogłębiało kryzys obozu reakcyjnego. Mało posiadamy dokumentów obrazujących wewnętrzną sytuację organizacji prołondyńskich na Śląsku. Wyraźne jest jednak zaskoczenie, dezorientacja, a nawet oszołomienie tempem, napięciem rewolucyjnym i zasięgiem społecznym wydarzeń ze stycznia i lutego. Z zachowanego np. meldunku wysłannika Departamentu Informacji Delegatury bije jednoznacznie niepokój z powodu dużej aktywności komunistów w dniach wyzwolenia. „Przejeżdżając przez Zagłębie Dąbrowskie (Sosnowiec, Dąbrowa, Będzin) widzi się dużo robotników z opaskami AL” — stwierdza meldunek³¹. Z innego sprawozdania, tym razem oficera aparatu politycznego Wojska Polskiego, objeżdżającego w początku lutego 1945 r. powiaty cieszyński i bielski wynika, że „znajdujące się w górach grupy AK wracają do domów”³².

Większość ludzi związanych dotąd z konspiracją londyńską zerwie z dotychczasową przeszłością i przystąpi do normalnej pracy. Tylko nieliczne kadry kierownicze wrócą niedługo, by żerując na nieświadomości zbłąkanych politycznie obywateli rozpocząć bratobójczą walkę.

W procesie budowy aparatu władzy ludowej w województwie śląsko-dąbrowskim szczególną rolę odegrała bezpośrednia, polityczna, kadro-

³¹ AZHP, Delegatura 202/III, t. 38.

³² SA WRN, Gabinet Wojewody, t. sprawozdania.

wa, materialna pomoc państwa ludowego, istniejącego już od pół roku na wschodnich terenach Polski.

W trakcie zapoczątkowanych w lipcu 1944 r. przemian ustrojowo-społecznych, nagromadzone nie miało praktycznych doświadczeń. Bieg wydarzeń potwierdzał w świadomości coraz szerszych mas, słusność koncepcji czołowej siły koalicji demokratycznej — Polskiej Partii Robotniczej. Z jej to inspiracji i pod jej kierownictwem podjęte zostały jesienią 1945 r. w Lublinie przygotowania do przejścia reszty okupowanych dotąd ziem polskich.

Problem ten miał szczególne znaczenie zarówno ze względu na rozpadnięcie się niemieckiej maszyny państwowej, jak i z powodu realnego niebezpieczeństwa przechwycenia władzy przez ośrodki burżuazyjnego podziemia. Tak zrodziła się u schyłku 1944 r. z inicjatywy Komitetu Centralnego PPR koncepcja grup operacyjnych, do których organizacji przystąpiono w Lublinie. Zadaniem ich było nawiązanie bezpośrednio za frontem kontaktu z ujawniającymi się organizacjami i radami narodowymi, udzielanie im pomocy w realizacji przeobrażeń rewolucyjno-społecznych oraz tworzeniu aparatu władzy.

Organizacja grup odpowiadała najważniejszym dziedzinom ich przyszłej działalności. Tworzono więc grupy do spraw przemysłu, transportu, telekomunikacji, grupy powołane do tworzenia administracji, szkolnictwa, milicji, służby bezpieczeństwa. Dobór ludzi, ich szkolenie i zapoznanie oraz rozdzielenie na poszczególne tereny leżały w rękach poszczególnych resortów PKWN. Polityczne kierownictwo całością akcji sprawował Komitet Centralny PPR. Ogółem organizacją grup objęto kilka tysięcy osób.

Koordinacja działalności grup resortowych na obszarze województwa leżała w ręku pełnomocnika Rządu Tymczasowego RP, który delegował swych pełnomocników do poszczególnych miast i powiatów. Działalność pełnomocników i grup miała trwać do czasu powołania właściwego aparatu administracyjnego i gospodarczego. Przewidywano, że grupy stanowiąc będą załóżek przyszłej administracji publicznej i gospodarczej.

Śląską grupę operacyjną zaczęto formować w Lublinie na początku stycznia 1945 r. Kierownictwo objął, mianowany dnia 21 stycznia przez Radę Ministrów pełnomocnikiem Rządu Tymczasowego na Śląsk, gen. dyw. Aleksander Zawadzki³³, członek Komitetu Centralnego PPR, dobrze znany klasie robotniczej Śląska i Zagłębia z przedwojennej działalności rewolucyjnej. W skład grupy weszli m.in.³⁴: Leon Bielski, Maria Kamińska, Gertruda Pawlak, Eugeniusz Szyr, Stefan Węgierow, Jerzy Ziętek³⁵ oraz kilkunastu absolwentów pierwszego kursu Szkoły Partyjnej PPR w Lublinie.

Większość prac przygotowawczych przypada na okres pobytu grupy w Krakowie. Tutaj nawiązano kontakty z licznymi grupami inteligencji, zwłaszcza technicznej, pochodzącej ze Śląska i wysiedlonej przez oku-

³³ Archiwum Urzędu Rady Ministrów [cyt. dalej: AURM], protokoły posiedzeń Rządu t. 2/I, k. 2.

³⁴ List Eugeniusza Szyra do Romana Zambrowskiego, Kraków 26 stycznia 1945. AZHP 295/IX.

³⁵ O swej drodze do grupy pisze J. Ziętek co następuje: „...Styczeń był mroźny. Stałem pod Toruniem jako zastępca dowódcy 3 dywizji im. Romualda Traugutta. Tam otrzymałem rozkaz natychmiastowego stawienia się w Katowicach. Zabrałem kilku oficerów, którzy mogli być pomocni na Śląsku”. Por. „Dziennik Zachodni” nr 27 z 27 stycznia 1946.

panta na teren b. Generalnej Gubernii. Dnia 26 stycznia przybyła do Krakowa delegacja Śląskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej, przywożąc pierwsze wieści z wyzwolonych terenów. Delegacja przyjęta została przez przewodniczącego KRN — Bolesława Bieruta³⁶. Dnia 27 stycznia, w wyzwolonym Klimontowie zatrzymał się przejazdem pełnomocnik Rządu Al. Zawadzki. Nastąpiło spotkanie i pierwsza rozmowa z przewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej — Zdzisławem Wiśniewskim³⁷.

Terytorium, na jakim miała pracować grupa operacyjna „Śląsk”, formalnie obejmowało tylko 7 powiatów i 2 miasta wydzielone b. województwa śląskiego³⁸. W rzeczywistości jednak, mimo że Zagłębie jeszcze do końca lutego 1945 r. pozostawało w składzie województwa kieleckiego, grupa operacyjna objęła swą działalnością również i jego obszar (2 powiaty — będziński i zawierciański oraz Sosnowiec). Na wniosek pełnomocnika Rządu Zagłębie zostało włączone do województwa śląskiego na mocy uchwały Rady Ministrów Rządu Tymczasowego RP z dnia 24 lutego 1945 r.³⁹

Pierwszy etap organizacji władz terenowych obejmujący terytorium byłego województwa śląskiego oraz Zagłębia Dąbrowskiego trwał, z wyjątkiem rejonów wyzwolonych nieco później, mniej więcej do połowy lutego 1945 r.

Śląska grupa operacyjna miała w tym okresie nawiązać kontakt z ujawniającymi się organizacjami partyjnymi i radami narodowymi, stworzyć jednolitą administrację państwową aż do szczebla gmin włącznie, uruchomić wszystkie czony organizmu społecznego, jak gospodarka, transport, aprowizacja, komunikacja, służba zdrowia, oświata, kultura itd. Kluczem do rozwiązania tych problemów było dotarcie do miejscowych działaczy i organizatorów władzy w terenie, do wszystkich oddolnych inicjatyw społecznej aktywności mas i udzielenie im niezbędnej pomocy.

W gąszczu skomplikowanych problemów narodowościowych tego regionu kierownictwo potrafiło dostrzec i ocenić dominujący w społeczeństwie śląskim patriotyzm polski i odwołać się doń jako do motorycznej siły poczynącej nowej władzy.

Już pierwsza odezwa, z jaką pełnomocnik Rządu zwrócił się do mieszkańców województwa nazajutrz po przybyciu do Katowic, tj. dnia 29 stycznia 1945 r. dawała wyraz zaufaniu władz do miejscowej ludności. Czytamy w niej m.in.: „Bracia Ślązacy!... Stańcie wszyscy do aktywnej współpracy z organami władzy demokratycznego państwa polskiego. Pomagajcie przedstawicielom Rządu, żołnierzom Wojska Polskiego i Armii Czerwonej w oczyszczaniu waszego terenu od wrogich agentów niemieckich. Oczyszczajcie wasze miasta i wsie z wszelkich śladów panowania germańskiego. Stańcie wszyscy niezwłocznie do pracy w swych zakładach przemysłowych, urzędach i instytucjach, weźcie

³⁶ H. Rechowicz, *Z dziejów podziemnych rad narodowych*.

³⁷ Tamże.

³⁸ Z ogólnej liczby 7 powiatów, które stanowiły dawniejsze województwo śląskie, w pierwszym etapie rozpoczętej ofensywy zostały wyzwolone 4 powiaty, a mianowicie: katowicki, tarnogórski, lubliniecki i pszczyński. W drugim etapie (luty 1945) zostały wyzwolone powiaty rybnicki i bielski. Pod okupacją hitlerowską pozostał jeszcze powiat cieszyński (wyzwolony na przełomie kwietnia i maja)

³⁹ AURM, protokoły posiedzeń Rządu t. 2/I, k. 92. Cyt. wg N. Kołomejczyka, op. cit.

w swe ręce ich ochronę przed wrogiem i grabieżą, twórcie tymczasową straż porządkową. Ujawniajcie majątki poniemieckie, zachowane maszyny, narzędzia, gotową produkcję i surowce i przekazujcie je jako dobro państwa polskiego w ręce przedstawicieli władz. Rozwijajcie inicjatywę w uruchomieniu handlu, piekarń, rzemiosła, zakładów leczniczych i innych..."⁴⁰.

Był to jednocześnie program działania na najbliższe dni. Stanowił on podstawę dla przeobrażeń strukturalnych zgodnych z intencjami Rządu i partii. Instrukcja Prezydium KRN z końca stycznia 1945 r. polecała powołać rady terenowe „niezwłocznie po wyzwoleniu danych terenów, aby natychmiast przystąpić do odbudowy administracji publicznej, życia gospodarczego i przeprowadzenia reformy rolnej”. Instrukcja podkreślała, że w okresie przejściowym do chwili powołania właściwych organów administracji publicznej, rady narodowe pełnią najpilniejsze i konieczne funkcje władz wykonawczych (zarządów gminnych, wiejskich i miejskich, starostw i województw)⁴¹.

Obok unarodowienia przemysłu i reformy rolnej — kluczowych zadań rewolucji, trzeba było jednocześnie organizować szkolnictwo, służbę zdrowia, komunikację, sądownictwo, obejmować opieką zabytki, tworzyć teatry i muzea, prasę codzienną i literacką, ściągać kontyngenty, zaopatrywać ludzi w artykuły codziennego użytku, zawierac pierwsze umowy zbiorowe. Wszystko to wymagało utworzenia jednolitej, sprężystej działającej administracji, podporządkowanej realizacji głównych celów politycznych, reprezentowanej przez kadry fachowe i o demokratycznym obliczu. Zaczęto od organizacji Urzędu Wojewódzkiego i starostw, zarządów miejskich oraz gmin. Początkowo obowiązki wojewody pełnił płk Jerzy Ziętek. Od marca 1945 r. po połączeniu Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego w jedno województwo — funkcję wojewody objął gen. Aleksander Zawadzki. Organizacja aparatu urzędu Wojewódzkiego trwała niespełna miesiąc. Pierwsza instrukcja wewnętrzna z 25 lutego określała kompetencje poszczególnych wydziałów i związanych z Urzędem Wojewódzkim instytucji (jak np. Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego, Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy, Państwowego Urzędu Repatriacyjnego)⁴². Jednocześnie tworzono administrację w terenie. Znaczną część starostów, burmistrzów i wójtów desygnowały organizacje partyjne PPR bądź rady narodowe. W tych wypadkach pełnomocnik Rządu na wniosek wojewody zatwierdzał kandydatów. Były jednak miasta (mniejsze z reguły) oraz gminy, w których urzędy wymagały dopiero obsady.

Przed nową władzą stanął problem kadr. Ogromną większość miejscowych urzędników w latach okupacji stanowili Niemcy, którzy uciekli ze Śląska wraz z cofającą się armią. Przedwojenny personel uległ rozproszeniu. Nie wszyscy spośród tych, co ocalili, pragnęli powrócić, bądź to ze względu na zmianę zawodu, bądź z powodów politycznych czy też materialnych (niskie płace). Konieczny był werbunek nowych zupełnie ludzi. Państwowe władze wojewódzkie i Komitet Wojewódzki PPR już w pierwszych dniach po wyzwoleniu Śląska ustaliły, że należy: powierzyć kierownictwo aparatem państwowym szczerym demokratom, lu-

⁴⁰ SA WRN, Gabinet Wojewody, Instrukcje, zarządzenia 1945.

⁴¹ Por. „Rada Narodowa” r. II, 1945, nr 2, s. 2 n.

⁴² Por. *Organizacja władz administracji ogólnej w województwie śląsko-dąbrowskim w latach 1945—46*, „Śląsko-Dąbrowski Przegląd Administracyjny” I, 1947, nr 1/II.

dziom, którzy zdolni będą w oparciu o swe przekonania polityczne do realizowania polityki władzy ludowej; pozyskać i przyciągnąć jak najszerszej stary personel urzędniczy, który mimo, iż stojący na odmiennych pozycjach światopoglądowych, zgłosił w olbrzymiej większości gotowość współpracy, oraz rozpocząć jak najszybciej szkolenie kadr o nowym obliczu społecznym i politycznym.

Realizacja powyższych zasad polityki kadrowej przyniosła we wszystkich trzech składowych jego elementach rezultaty, ogólnie biorąc, pozytywne.

Obok działaczy PPR i rad narodowych z lat okupacji znaleźli się ludzie nowi, ideowo i politycznie zaangażowani w procesie budowy władzy ludowej, w większości wywodzący się ze środowisk robotniczych⁴³. Dobre kadr stanowił jedno z pierwszoplanowych wówczas zadań organizacji partyjnych PPR. „...Przy wszystkich naszych posunięciach — pisała „Trybuna Śląska”, organ KW PPR — musimy stale uświadamiać sobie, że jako członkowie partii współrządzącej bierzemy na siebie odpowiedzialność za całokształt sytuacji w danej miejscowości. Obsadzenie stanowisk tymczasowego naczelnika gminy lub starosty i ich współpracowników, Komendanta Milicji Obywatelskiej i kierowników posterunków musi być skontrolowane przez organizację partyjną...”⁴⁴.

PPR kierowała do pracy w organach władzy również aktywni partyjni. „Zdając sobie sprawę z doniosłości natychmiastowego zbudowania aparatu władzy — czytamy w sprawozdaniu KW PPR dla KC z 18 lutego 1945 r. — kierowaliśmy naszych towarzyszy na odpowiedzialne stanowiska. I tak dla przykładu w powiecie pszczyńskim starosta, wicestarosta i komendant milicji — z grupy podziemnych peperowców, w powiecie lublinieckim — starosta z grupy podziemnej, to samo w powiecie rybnickim, to samo wicestarosta w powiecie tarnogórskim. W Chorzowie — prezydent PPR-owiec, w Mysłowicach burmistrz — Zagłębiak, w Katowicach wiceprezydent — działacz klasy robotniczej. Wielki nacisk kładziemy na obsadę naczelników gmin i komendantów milicji obywatelskiej. Obsadziliśmy wiele stanowisk: Chropaczów, Lipiny, Dąbrówka Mała, Janów, Szopienice, Świętochłowice, Łaziska, Wielkie Hajduki itp. ...Komendantów milicji mamy w Wielkich Hajdukach, Lipinach, Chropaczowie i szeregu innych miejscowości”⁴⁵.

Pozytywne rezultaty przyniosła polityka władz wojewódzkich w stosunku do przedwojennych pracowników spośród starej inteligencji. Do administracji z reguły przyjmowano każdego, kto chciał stanąć do pracy. Fakt, że zasadniczy trzon pracowników przedwojennej administracji udzielił Polsce Ludowej poparcie tłumaczy się nasileniem nastrojów antyhitlerowskich i patriotycznych. Jak dalece śmiała była polityka kadrowa na tym odcinku, a zarazem jak głębokim przemianom ulegli ludzie związani do niedawna z aparatem przedwrześniowego państwa, może świadczyć m.in. fakt, że w Wydziale Społeczno-Politycznym Urzędu Wojewódzkiego na 8 pracowników zatrudnionych po wojnie, siedmiu pracowało w administracji państwowej przed 1939 r. (z tego dwóch jako naczelnicy w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim). Był to per-

⁴³ Tak np. spośród 40 pracowników kierowniczego szczebla administracji powiatu Pszczyzna (starostowie i z-cy kierowników wydziałów starostwa, burmistrzowie i ich z-cy, naczelnicy gmin) — 26 należało do PPR. Por. SA WRN, Sprawozdanie Starostwa w Pszczyńcu 1945, Gabinet Wojewody, t. sprawozdania.

⁴⁴ *Nasza partia w pracy codziennej*, „Trybuna Śląska” nr 8 z 18 lutego 1945.

⁴⁵ „Trybuna Śląska” nr 10 z 22 lutego 1945.

sonel wysokokwalifikowany. Siedmiu miało ukończone wyższe studia. Odpowiedzialne stanowiska naczelników powierzono: drowi Stanisławowi Wierzbiańskiemu w Wydziale Społeczno-Politycznym, w Wydziale Samorządowym drowi Tadeuszowi Karczewskiemu, w Wydziale Prezydenialnym drowi Zdzisławowi Grebowskiemu, w Wydziale Opieki Społecznej mecenasowi Kazimierzowi Wójcickiemu. Starostą powiatowym w Katowicach był dr Jerzy Laszcz, a w Lublińcu dr Władysław Kutzner. Funkcję wicestarosty w Pszczynie pełnił mgr Jerzy Szafarczyk.

O tym, jak szybko skompletowano kadry aparatu administracyjnego w Zagłębiu i na Górnym Śląsku, świadczy przykład Katowic. Do połowy lutego 1945 r. w tamtejszym Zarządzie Miejskim funkcjonowały już 24 oddziały zatrudniające łącznie 950 pracowników umysłowych i fizycznych.

Spośród wielu nauczycieli, lekarzy, pisarzy, artystów, pracowników, „którzy — jak mówił wówczas Aleksander Zawadzki — stanęli do pracy dla Polski, zdając sobie sprawę, że chodzi tu o Polskę inną, niż tamta sprzed roku 1939, że chodzi o nową Polskę Ludową”, wymienić można by przykładowo tylko: dra Eugeniusza Krala — prezesa Sądu Apelacyjnego, organizatora sądownictwa na Śląsku, dalej pierwszego redaktora rozgłośni śląskiej — Edmunda Odorkiewicza, dra Romana Lutmana — Dyrektora Instytutu Śląskiego, dra Józefa Lisaka — dyrektora Wyższego Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych, Adama Didura, znanego artystę, współtwórcę Opery Śląskiej, reżyserów i dyrektorów teatru w Katowicach — Karola Adwentowicza i Wilama Horzycę, organizatora Filharmonii i szkolnictwa muzycznego — prof. Ludomira Różyckiego, dyrygenta Witolda Rowickiego, rektora nowo założonej Politechniki w Gliwicach — prof. dra Władysława Kuczewskiego, kuratora Jana Smolenia, organizatora szkolnictwa zawodowego inż. Wiesława Gorzechowskiego i szeregu innych⁴⁶.

Obok szerokiego wykorzystania „starych” pracowników administracji przystąpiono jednocześnie do przygotowania kadr nowych. Dotyczyło to w szczególności działów administracji budowanej od nowa, jak np. aparat gospodarczy oraz administracja państwowa na Opolszczyźnie. Tutaj wspomnimy tylko, że wśród ogółu pracowników zatrudnionych w administracji ogólnej I i II instancji i w zakładach pracy jej podlegających na terenie całego województwa, odsetek przedwojennych urzędników z roku 1946 wynosił 35,3%⁴⁷.

PPR — jak stwierdzał Sekretarz Komitetu Wojewódzkiego Marian Baryła — „zdawała sobie sprawę z tego, że należy iść drogą śmiałego wysuwania na stanowiska ludzi najlepszych i najbardziej oddanych sprawie demokracji. Po kilkutygodniowym przeszkoleniu posyłaliśmy te młode kadry do tworzenia nowego aparatu”⁴⁸. Pierwszy kurs zorganizowany został już w marcu 1945 r. Do objęcia stanowisk w administracji państwowej i samorządowej przygotowywano głównie robotników, wziętych bezpośrednio z kopalń, hut, fabryk. W ciągu dwóch miesięcy (marzec—kwiecień 1945 r.) przeszkolono ogółem około 500 osób.

⁴⁶ A. Zawadzki, *Bilans pierwszego roku władzy ludowej na Śląsku*, ZpW 1964, nr 2.

⁴⁷ *Zagadnienia personalne województwa śląsko-dąbrowskiego*, „Śląsko-Dąbrowski Przegląd Administracyjny” I, 1947, nr 1/II.

⁴⁸ M. Baryła, PPR — *partia odbudowy*, „Trybuna Robotnicza” nr 25 z 25 stycznia 1946.

Równoległe akcję werbunku i szkolenia pracowników technicznych do biur i urzędów prowadziły organizacje młodzieżowe, a w szczególności Związek Walki Młodych⁴⁹.

Bardzo ważny, a jednocześnie niełatwy problem stanowiła organizacja aparatu przemocy. Tu konieczna była zmiana nie tylko kadry kierowniczej, ale także aparatu wykonawczego i form organizacyjnych. Załączek stanowiła milicja ludowa wyłoniona w momencie wyzwolenia przez rady narodowe, organizacje partyjne, komitety fabryczne, spośród miejscowego aktywu. Do milicji kierowano przeważnie członków PPR i żołnierzy Armii Ludowej. Wyposażenie jej stanowiła najczęściej broń zdobyta na Niemczech.

Z chwilą nawiązania łączności z przybyłą dnia 29 stycznia do Katowic grupą operacyjną resortu bezpieczeństwa publicznego oddziały uzbrojonych robotników, zorganizowanych w szeregach milicji ludowej, robotniczej i partyjnej przekształcono w posterunki i komisariaty Milicji Obywatelskiej. Komendantem wojewódzkim MO był początkowo mjr Stanisław Bartosz, a następnie ppłk Józef Kratko⁵⁰. W ciągu lutego powołano komendy miejskie i powiatowe MO w Katowicach, Chorzowie, Będzinie, Zawierciu, Sosnowcu, Tarnowskich Górach, Lublińcu, Rybniku, Pszczynie i Bielsku.

W okresie od 1 marca do 15 kwietnia 1945 r. Komitet Wojewódzki PPR skierował 37 członków partii do pracy w MO i w urzędach bezpieczeństwa publicznego. Do szkoły oficerskiej MO wydelegowano 23 towarzyszy — członków PPR i ZWM⁵¹.

W świadomości przeciętnego obywatela ogólne pojęcie sprawiedliwości i demokracji kształtowało się najczęściej na podstawie zetknięcia w terenie z szeregowymi funkcjonariuszami organów władzy. W pierwszych tygodniach po wyzwoleniu, zanim stosunki społeczne i polityczne uległy normalizacji i stabilizacji, nie należało do rzadkości, że różne elementy przestępcze i prowokatorskie występowały w imieniu MO lub władz bezpieczeństwa podrywając w ten sposób ich autorytet i zaufanie ludności do władzy ludowej. Bywało, że jednostkom takim udawało się również przedostać do aparatu państwowego⁵².

W celu przeciwdziałania wypadkom nadużyć ze strony osobników podszywających się pod pracowników MO, bądź jednostek zdemoralizowanych, które przypadkowo znalazły się w organach władzy, wojewoda śląsko-dąbrowski wydał dnia 7 marca 1945 r. zarządzenie rozplakatowane na ulicach miast śląskich o konieczności okazywania przez milicjantów legitymacji i właściwych zaświadczeń w czasie wykonywania czynności służbowych⁵³. Odrzucono jednocześnie składane przez ośrodki reakcyjne propozycje, ażeby w związku z „nieudolnością i słabościami służby milicyjnej włączyć *in corpore* do MO funkcjonariuszy dawnej policji granatowej”⁵⁴. W celu oczyszczenia organów MO i UBP z elementów karierowiczowskich i przestępczych przeprowadzona zo-

⁴⁹ A. Zawadzki, przemówienie na I sesji WRN, w dniu 15 maja 1945. Por. „Dziennik Zachodni” nr 90 z 16 maja 1945.

⁵⁰ „Trybuna Robotnicza” nr 27 z 27 stycznia 1946.

⁵¹ Sprawozdanie Komendy Wojewódzkiej MO dla Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach z 20 lutego 1945. SA WRN, Sekretariat Wojewody 1945.

⁵² J. Kratko, *Pierwszy rok pracy milicyjnej*, „Trybuna Robotnicza” nr 27 z 27 stycznia 1946.

⁵³ SA WRN, Og.-Gosp. 1945, t. zarządzenia.

⁵⁴ Z. Kratko, op. cit.

stała drobiazgowa weryfikacja, w wyniku której do lata 1945 r. usunięto ok. 25% pierwotnego stanu liczbowego funkcjonariuszy. Jednocześnie od kwietnia do października 1945 r. Komitet Wojewódzki PPR skierował do UBP i MO 484 członków partii oraz 285 osób do szkół milicyjnych i KBW. W Chorzowie uruchomiono szkołę podoficerską MO z myślą o podnoszeniu kwalifikacji nowych kadr⁵⁵. Jesienią 1945 r. w urzędach bezpieczeństwa publicznego na terenie województwa pracowało 883 członków PPR; w organach Milicji Obywatelskiej 1062 osoby. Stanowiło to około 40% ogółu zatrudnionych.

Rewolucyjnym trybem zostały również wyłonione urzędy i organizacje spełniające funkcje gospodarczo-organizatorskie państwa. Założeniem ich były utworzone w dniach wyzwolenia instytucje pełnomocników (reformy rolnej, akcji siewnej, świadczeń rzeczowych), komisje mieszkaniowe, sztaby zaopatrzenia itp. Opierały się one w swej działalności na oddolnych inicjatywach, podejmowanych przez organizacje partyjne, związki zawodowe, brygady robotnicze, komitety fabryczne. Dzięki temu aparat władzy ludowej w województwie śląsko-dąbrowskim od początku tworzony był na nowych zasadach i przybierał nowe rewolucyjne oblicze. „Aparat ten z antyludowego narzędzia w rękach klas posiadających — pisał wówczas Aleksander Zawadzki — stał się wyrazicielem woli ludu, będącym w jego służbie, broniącym jego zdobyczy i interesów...”⁵⁶

Proces kształtowania się władzy ludowej w Zagłębiu Dąbrowskim i na Górnym Śląsku w ciągu krótkiego stosunkowo okresu czasu doprowadził do głębokich zmian ustrojowych. Wyrastał on z wewnętrznych przesłanek politycznych, społecznych i gospodarczych, a zarazem dokonywał się pod ideowym i organizacyjnym kierownictwem partii. Zbudowanie podstaw aparatu państwowego odgrywało w tym procesie rolę podstawową.

Януш В. Голембёвски

ЗАРОЖДЕНИЕ НАРОДНОЙ ВЛАСТИ В ВЕРХНЕЙ СИЛЕЗИИ И ДОМБРОВСКОМ БАСЕЙНЕ В 1945 Г.

Предметом статьи является анализ хода событий связанных с образованием революционных органов народной власти в Верхней Силезии и в Домбровском бассейне в переломные дни освобождения (январь—февраль 1945 г.).

В ходе проводимых изысканий было установлено, что перенятие власти местными представительствами радикальной части населения — в виде выходящих из подполья народных советов, гражданских комитетов и партийных организаций Польской Рабочей Партии — состоялось во всех входивших в состав бывшего Польского государства районах, в семи значительных городах, а также приблизительно половине гмин и местечек Силезии и Домбровского бассейна.

В Домбровском бассейне население сердечно встречало вступающие советские войска и первых представителей центральных польских властей продвигавшихся вслед за передовой фронта. Настроение радости и облегчения, горя-

⁵⁵ A. Zawadzki, *O nowego urzędnika Polski Ludowej*, „Śląsko-Dąbrowski Przegląd Administracyjny” I 1947, nr 1/II.

⁵⁶ „Dziennik Zachodni” nr 24 z 4 marca 1945.

чего патриотизма охватили широкие массы общества. В Верхней Силезии часть населения первоначально проявляла сдержанность, не зная, какое положение займет новая власть по отношению к сложным национальным вопросам. Однако, рабочий класс деятельно поддержал народную власть приступая немедленно после освобождения к обеспечиванию и приводению в движение промышленности.

Благодаря тому, что революционные силы на рассматриваемой территории не ограничились созданием органов власти — староств, городских и гминных управлений, но одновременно, а даже прежде всего приступили к обеспечиванию брошенных немцами объектов — квартир, лавок, магазинов, с мыслью удовлетворения нужд местного населения, и что путем конкретных шагов выразили стремление, дабы земля, заводы, шахты, банки и транспорт стали достоянием всего народа — приобрели многочисленных новых сторонников. Это выразилось в быстром расширении общественного базиса народных советов. Первоначально еще в своем большинстве коммунистические, они быстро (в несколько, или в десяток, другой дней) включают в свой состав представителей разных сред — главным образом беспартийных, рабочих, крестьян, техническую интеллигенцию а также представителей организующихся остальных демократических партии.

Образовавшаяся народная власть имела подпору не только в политической позиции наиболее активной и наиболее сознательной части общества Силезии и Домбровского бассейна. Твердой ее основой стали проведенные революционные социальные реформы создававшие материальную основу нового строя, т. е. прежде всего национализирование промышленности и земельная реформа.

Janusz Wojciech Gołębiowski

L'ÉTABLISSEMENT DU POUVOIR POPULAIRE DANS LA HAUTE SILÉSIE ET LE BASSIN DE DĄBROWA

L'article analyse les événements qui ont abouti à la création des organes révolutionnaires du pouvoir populaire dans la Haute Silésie et le bassin de Dąbrowa au cours des journées décisives de la libération (janvier—février 1945).

Les recherches effectuées ont permis d'établir que la prise du pouvoir par les représentations locales des fractions radicales de la population, notamment par les conseils populaires sortant de la clandestinité, les comités civiques et les organisations du Parti Ouvrier Polonais eut lieu dans tous les arrondissements appartenant avant la guerre à la Pologne, dans les sept villes les plus importantes et dans la moitié environ des communes rurales et des agglomérations urbaines de la Haute Silésie et du bassin.

Dans ce dernier la population accueillait joyeusement les troupes soviétiques et les premiers représentants des autorités centrales polonaises. Dans la Haute Silésie une partie de la population a adopté, au début, une attitude réservée, ne sachant pas comment le nouveau pouvoir entend résoudre les problèmes difficiles de nationalités, qui s'y posaient. Cependant la classe ouvrière a prêté un concours actif au pouvoir populaire, en procédant immédiatement après la libération à la remise en mouvement des établissements industriels.

Les forces révolutionnaires sur ces territoires ne se sont pas contentées d'organiser les starosties, les municipalités et les mairies, mais en même temps elles ont fait le nécessaire pour prévenir la destruction des biens abandonnés par

les Allemands, comme les logements, les magasins et les dépôts, dans l'idée de pourvoir aux besoins de la population. Elles se sont efforcées de mettre en pratique la tendance à ce que le sol, les usines, les banques et le transport deviennent la propriété de toute la nation. Ces efforts leur ont rallié de nombreuses sympathies, ce qui s'est reflété dans l'élargissement rapide de la base sociale des conseils populaires. Composés d'abord en majorité des communistes, ces conseils ont très rapidement (au bout de quelques jours ou de deux ou trois semaines) coopté des représentants de milieux très différents: des ouvriers sans-parti, des paysans, des ingénieurs et des représentants d'autres partis démocratiques, comme le Parti Socialiste Polonais, le Parti Paysan et le Parti Démocrate.

Le pouvoir populaire a trouvé l'appui non seulement dans l'attitude politique de la partie la plus active et la plus consciente de la population silésienne et de celle du bassin. Sa base la plus solide consistait dans réformes sociales, en premier lieu la nationalisation de l'industrie et la réforme agraire, dont l'accomplissement a fourni les fondements de nouvelles institutions politiques.